

ساماندهی منابع و مصارف قرض الحسنه در نظام بانکی با محوریت وام ازدواج

گزارش کارشناسی ۹۳۱۲۰۱

مرکز مطالعات اقتصادی بسیج دانشجویی

دانشگاه علم و صنعت ایران

اسفند ماه ۱۳۹۳

چکیده گزارش

ازدواج و تشکیل خانواده از اهمیت بسزایی در سلامت و تقویت جامعه و جلوگیری از مشکلات اخلاقی برخوردار است چرا که جامعه ای که در آن خانواده محور باشد، به سمت کار و فعالیت و پیشرفت سالم حرکت می کند اما در جامعه ای که تجرد فزونی یابد، مسائل و معضلات بسیاری رخ خواهد داد.

طبق آمار طی پنج سال آتی، ۷,۵ میلیون جوان دختر و ۷ میلیون جوان پسر که در سن ازدواج (بالای ۱۸ سال) قرار دارند خواهیم داشت که بایستی با برنامه ریزی مدون، برای آنها تسهیلات مختلف جهت تشکیل خانواده فراهم شود. مشکلات زیادی باعث شده است تا سن ازدواج در کشور بالا برود و سبب گردد تا هم اکنون طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، حدود ۳ میلیون پسر و ۲ میلیون دختر بالای ۲۸ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند در کشور وجود داشته باشد. عدم تمایل جوانان برای ازدواج دلایل متفاوتی می تواند داشته باشد که مهمترین دلیل آن مشکلات اقتصادی است که سبب به تعویق افتادن ازدواج جوانان شده است. یک پسر و یک دختر جوان، برای آغاز زندگی مشترک هر کدام به حداقل بیش از ۲۰ میلیون تومان سرمایه اولیه نیاز دارند که تامین این مبلغ، در توان خانواده های متوسط و همچنین خود جوانان نیست. بنابراین از مهمترین مشکلات و موانع پیش روی جوانان برای ازدواج، مشکلات اقتصادی است که تهیه سرمایه اولیه برای ازدواج مهمترین بخش آن را تشکیل می دهد.

طبق بند اول اصل ۴۳ قانون اساسی، تامین شرایط تشکیل خانواده از جمله وظایف اقتصادی حاکمیت جمهوری اسلامی است. از بعد اقتصادی، جوانان زمانی شرایط تشکیل خانواده برایشان فراهم خواهد شد که سرمایه اولیه برای خرید مایحتاج و تهیه مسکن (و برای دختران جهیزیه) داشته باشند. با این وجود در حال حاضر جوانان در دریافت وام ازدواج مشکلات فراوانی دارند. مبلغ اندک با توجه به هزینه های بالای ازدواج، نیاز به ضامن معتبر که برای همه جوانان امکانپذیر نیست، صف طولانی وام ازدواج و دریافت آن پس از مدتی طولانی و همچنین عدم قطعیت در دریافت وام ازدواج از جمله مهمترین مشکلات جوانان در دریافت وام ازدواج است. با این وجود، با توجه به اهمیت موضوع ازدواج و اینکه بانک ها نیز منابع لازم جهت بهبود وضعیت تسهیلات ازدواج به صورت قرض الحسنه را دارند، بایستی این روند اصلاح شود.

بررسی وضعیت منابع قرض الحسنه در بانک ها نشان می دهد که میزان و نحوه تخصیص این منابع، مشکلاتی از حیث قانونی و نظارتی دارد که حل آن می تواند سبب افزایش منابع قابل تخصیص قرض الحسنه و تغییر در اولویت بندی تخصیص این منابع شود. در حال حاضر بانک ها حدود ۱۰۰ هزار میلیارد تومان منابع قرض الحسنه با نرخ صفر از مردم در قالب ۷۰ هزار میلیارد تومان سپرده قرض الحسنه جاری و ۳۰ هزار میلیارد تومان سپرده قرض الحسنه پس انداز دریافت کرده اند. بانک ها می توانند بخشی از ۷۰ هزار میلیارد تومان منابع سپرده های قرض الحسنه جاری خود را که با نرخ صفر از مردم جذب کرده اما همه آن را با نرخ های بالای ۲۵ درصد وام می دهند، به تسهیلات قرض الحسنه تخصیص دهند؛ همچنین اولویت بندی اعطای تسهیلات قرض الحسنه در نظام بانکی وضعیت مناسبی ندارد و بانک ها از ۳۰ هزار میلیارد تومان منابع قرض الحسنه ای که به وام قرض الحسنه تخصیص می دهند، بیشتر تسهیلات قرض الحسنه شان را به سایر مصارف اصلی قرض الحسنه از جمله کارمندان خود تخصیص داده که ضروری است این روند نیز با تهیه قانون و نظارت بانک مرکزی بر اجرای آن اصلاح شود.

با این اوصاف جهت رفع بخشی از موانع اقتصادی جوانان برای ازدواج، تسهیل در اعطای وام ازدواج و افزایش مبلغ آن به ۱۰ میلیون تومان پیشنهاد می شود که مقدار منابع لازم جهت تحقق این پیشنهاد نیز محاسبه شده و با بهبود وضعیت تخصیص منابع بانک ها، تخصیص آن امکان پذیر است. همچنین پیشنهاد می شود تا اعطای تسهیلات قرض الحسنه اولویت بندی شده و وام ازدواج به دلیل اهمیت آن در افزایش ازدواج و جمعیت، در اولویت اول قرار گیرد. تعیین ضوابط برای اعطای سایر تسهیلات قرض الحسنه از جمله تسهیلات به کارمندان، راه اندازی سیستم شفاف اطلاعاتی برای رصد سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه و نظارت بانک مرکزی بر آن، تسریع در اعطای وام ازدواج حداکثر تا سه ماه بعد از عقد رسمی و کاهش وثایق با استفاده از راه های جایگزین از دیگر پیشنهادهایی است که در گزارش به صورت دقیق پرداخته شده است.

فهرست مطالب گزارش

- ۱ اهمیت موضوع ازدواج ۱
- ۲ بررسی آماری ازدواج و جوانان در سن ازدواج ۱
- ۳ نگاهی به مشکلات و موانع ازدواج جوانان ۲
- ۴ وظیفه حاکمیت در فراهم کردن شرایط ازدواج ۴
- ۵ مشکلات جوانان در دریافت وام قرض الحسنه ازدواج ۴
- ۶ وضعیت سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه در بانک ها ۵
- ۷ وضعیت اولویت بندی در اعطای تسهیلات قرض الحسنه ۸
- ۸ برآورد تعداد وام ازدواج مورد نیاز در پنج سال آتی ۱۱
- ۹ جمع بندی و پیشنهادها ۱۱

۱ اهمیت موضوع ازدواج

ازدواج هسته اول تشکیل خانواده و واحدی در سنگ بنای جامعه انسانی است. ازدواج از نظر اسلام پیمانی مقدس است و دین اسلام به ازدواج عنایت و تأکید فوق العاده ای دارد؛ به طوری که پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله می فرمایند: هیچ چیزی نزد خدا محبوب تر از ازدواج نیست^۱. رسول گرامی صلی الله علیه وآله ازدواج نکردن را اعراض از سنت خویش یعنی خروج از اسلام می داند و خانه ای که ازدواج در آن صورت پذیرد را بهترین خانه می داند^۲.

ازدواج، موجب مسئولیت پذیری انسان نسبت به خود و دیگران است و نقش اساسی در سالم سازی فرد و اجتماع دارد. ریشه بسیاری از مفاسد و ناهنجاری های اخلاقی، بی همسری و نادیده گرفتن این سنت الهی است. نابسامانی های اجتماعی و آمارهای تکان دهنده بسیاری از جرایم و جنایات در جوامع غربی از تزلزل بنیاد خانواده و ترک ازدواج نشأت می گیرد. جامعه ای که دختران و پسران و زنان و مردان آن در آرامش و امنیت و سلامت کامل زندگی می کنند و نیازهای روحی، فکری و جنسی آنان را نمی آزارد، تمامی انرژی و استعدادهايشان مصروف کار مفید و پیشرفت می گردد. به عبارت روشن تر، در جامعه ای که دختران و پسران نیازمند به ازدواج، در سلامت کامل و به خوبی و سهولت بتوانند همسر خود را بیابند و در کنار او آرام بگیرند، بسیاری از بزهکاری ها از بین می رود، فحشا و انحرافات اخلاقی و جنسی کاهش می یابد و شراب خواری و هرزگی و قمار و استفاده از مواد مخدر و مانند آن کم می شود.

با توجه به این توضیحات، می توان گفت که در جامعه اسلامی، ازدواج و تشکیل خانواده از اهمیت بسزایی در سلامت و تقویت جامعه برخوردار است؛ لذا بایستی شرایط لازم جهت ازدواج فراهم شود تا بنیان خانواده تقویت شود، معضلات اجتماعی حاصل از تجرد در جامعه کاهش یابد و زمینه های افزایش جمعیت نیز فراهم گردد.

۲ بررسی آماری ازدواج و جوانان در سن ازدواج

با وجود اهمیت موضوع ازدواج، شاهد آن هستیم که آمار ازدواج در کشور از سال ۱۳۹۰ به دلیل مشکلات فراوان کاهش یافته است. نگاه به آمار ثبت احوال کشور که نتایج آن در جدول زیر آمده است موید این بحث است:

سال	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	دی ۱۳۹۳
تعداد ازدواج	۶۵۰۹۶۰	۷۲۳۹۷۶	۷۸۷۸۱۸	۷۷۸۲۹۱	۸۴۱۱۰۷	۸۸۱۵۹۲	۸۹۰۲۰۸	۸۹۱۶۲۷	۸۷۴۷۹۲	۸۲۹۹۶۸	۷۷۴۵۱۳	۵۸۷۹۹۷

در واقع می توان گفت که این کاهش در تعداد ازدواج به دلیل کاهش جمعیت در سن ازدواج نیست چرا که بر اساس آمارهای سرشماری سال ۱۳۹۰، تعداد دختران بالای ۲۳ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند برابر حدود ۴٫۲ میلیون نفر و تعداد پسران بالای ۲۳ سال نیز که تاکنون ازدواج نکرده اند، برابر حدود ۶ میلیون نفر است. همچنین تعداد دختران بین ۱۸ تا ۲۲ سال برابر حدود ۲٫۶ میلیون نفر و تعداد پسران در این رده سنی نیز برابر ۳٫۳ میلیون نفر است.

^۱ محمد بن حسن حر عاملی، وسایل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳.

^۲ حسین مظاهری، خانواده در اسلام، ص ۸۹.

با توجه به اینکه سرشماری نفوس و مسکن در اواسط سال ۱۳۹۰ انجام شد، اگر ازدواج‌های انجام شده از آن زمان تاکنون را از این میزان کم کنیم، با حدود ۷ میلیون پسر و ۴٫۵ میلیون دختر در سن ازدواج مواجه خواهیم بود.^۳

همچنین تعداد دختران در سن ازدواج با اضافه کردن حدود ۳ میلیون دختر در رده سنی ۱۳ تا ۱۷ سال که طی پنج سال آتی به محدوده سنی معمول ازدواج وارد می‌شوند (با در نظر گرفتن اختلاف سنی میان دختر و پسر در ازدواج)، به ۷٫۵ میلیون می‌رسد. در نتیجه به طور تقریبی می‌توان گفت که از هم اکنون تا پنج سال آینده، ۷٫۵ میلیون دختر و ۷ میلیون پسر در سن ازدواج خواهیم داشت^۴ که بایستی با برنامه ریزی مدون، برای آنها تسهیلات مختلف جهت تشکیل خانواده فراهم شود.

آمار ارائه شده در جدول زیر قابل مشاهده است (ارقام به میلیون نفر/ گرد شده به سمت بالا):

جمع	دختر	پسر	
۱۰٫۲	۴٫۲	۶	افراد ۲۳ سال به بالا که تاکنون ازدواج نکرده اند
۵٫۹	۲٫۶	۳٫۳	افراد ۱۸ تا ۲۲ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند
۳	۳	مدنظر نیست	افراد ۱۳ تا ۱۷ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند
۴٫۶	۲٫۳	۲٫۳	تعداد ازدواج از سال ۱۳۹۰ تاکنون
۱۴٫۵	۷٫۵	۷	مجموع افراد در سن ازدواج

۳ نگاهی به مشکلات و موانع ازدواج جوانان

مشکلات زیادی باعث شده است تا سن ازدواج در کشور بالا برود و سبب گردد تا هم اکنون طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، حدود ۳ میلیون پسر و ۲ میلیون دختر بالای ۲۸ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند در کشور وجود داشته باشد؛ اگر برای رفع موانع ازدواج این جوانان فکری نشود، باید انتظار مشکلات فرهنگی ناشی از آن را داشت که کماکان نیز شاهد برخی از این مشکلات هستیم.

برای مثال امروز می‌بینیم که چت روم‌های فارسی زیادی راه اندازی شده و رونق گرفته اند که عمده رده سنی حاضر در این چت روم‌ها را جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال مجرد تشکیل می‌دهند که به سبب نیاز درونی جهت ارتباط با جنس مخالف به این محیط‌ها روی آورده اند. در این محیط‌های گفتگو، صحبت‌هایی میان این جوانان شکل می‌گیرد که از آن می‌توان تحت عنوان "زنای چتی"^۵ نام برد که این معضل، ریشه در عقب افتادن ازدواج و فراهم نبودن شرایط آن دارد. جوانانی که ساعت‌ها زمان خود را صرف این فعالیت‌ها می‌کنند و درگیری ذهنی بسیاری از این طریق برای خود ایجاد می‌کنند، نه تنها استعدادهایشان رو به شکوفایی نمی‌رود بلکه سلامت خود و جامعه را نیز با چالش روبرو می‌کنند.

^۳ آمار سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ برای افراد رده سنی ۱۰ تا ۱۴ سال، ۱۵ تا ۱۹ سال، ۲۰ تا ۲۴ و ... است که با توجه به اینکه این آمار در سال ۱۳۹۰ تهیه شده است، برای استفاده از آن در حال حاضر سه سال به این رده‌های سنی اضافه شده است و رده‌های سنی ۱۳ تا ۱۷ سال، ۱۸ تا ۲۲، ۲۳ تا ۲۷ سال و ... مورد بررسی قرار گرفته اند.

^۴ دختران و پسران بالای ۱۸ سال مدنظر است

^۵ Sex chat

پدیده دیگری که امروز به دلیل نبود شرایط ازدواج شاهد آن هستیم، معضلی است که طبق نظر جامعه شناسان می توان از آن تحت عنوان "ازدواج سفید" نام برد. در این مدل ازدواج که شبیه مدل ازدواج غرب است، دختر و پسر زندگی را با هم شروع کرده اما ازدواجشان در هیچ سند و مدرکی درج نمی شود؛ لذا مسئولیتی نیز ندارند و حتی اگر فرزندی هم در این میان متولد شود، معلوم نیست که چه وضعیتی پیدا خواهد کرد!

در نتیجه ضروری است جهت جلوگیری از بروز مشکلات مشابه برای نسل های آتی، بایستی طی پنج سال آینده برای ۱۴ میلیون دختر و پسری که در سن ازدواج قرار داشته و قرار خواهند گرفت برنامه ریزی کرد تا جهت عمل به سنت پسندیده ازدواج، این مهم هرچه زودتر رخ دهد.

عدم تمایل جوانان برای ازدواج دلایل متفاوتی می تواند داشته باشد. مشکلات اجتماعی، فرهنگی، قومیتی، اقتصادی و ... از جمله مشکلاتی هستند که ازدواج جوانان را به تاخیر انداخته است؛ با این حال عوامل فرهنگی اجتماعی عمدتاً روی مایل بودن جوانان برای ازدواج اثرگذار است و سبب می گردد تمایل جوانان به ازدواج حتی با وجود شرایط ازدواج، کاهش یابد. در مقابل وقتی پای صحبت جوانان می نشینیم، یکی از مهمترین دلایل بر تاخیر در ازدواج جوانانی که مایل به ازدواج هستند را مشکلات و موانع اقتصادی می بینیم.

از میان مشکلات متعدد اقتصادی، اشتغال و سرمایه اولیه جهت تهیه مسکن و وسایل لازم و برگزاری مراسم، دو مانع اصلی جوانان برای ازدواج هستند؛ با این حساب، با وجود مشکلات ناشی از اشتغال، مهمترین مشکل جوانان به ویژه جوانان شاغل برای ازدواج، نداشتن سرمایه اولیه است چرا که حتی جوانان دانشجو نیز می توانند در کنار درس خود به کار بپردازند و هزینه گذران زندگی خود را تامین کنند اما نیازمند این هستند که جهت اقدام برای ازدواج، سرمایه اولیه ای داشته باشند که نه خود و نه خانواده خود، توانایی تامین آن را ندارند. تهیه مسکن و برگزاری مراسم و خرید برخی وسایل توسط پسر و تهیه جهیزیه توسط دختر، هزینه های اولیه ازدواج را تشکیل می دهند که جوانان برای تامین آن نیازمند سرمایه اولیه هستند.

گزارش میدانی از بازار عرضه کنندگان خدمات عروسی نشان می دهد یک مرد جوان با وضعیت معمولی اقتصادی برای برگزاری مراسم خواستگاری تا عروسی حداقل ۲۰ میلیون تومان باید هزینه کند. گام اول خواستگاری و بله برون است که هزینه های آن به طور میانگین حداقل ۲ میلیون تومان بوده و تهیه لباس، دسته گل و شیرینی، حلقه، پارچه چادر و لباس، هزینه های آزمایشگاه و دفترخانه و ... را تشکیل می دهد. گام دوم خرید عروسی است که حداقل ۵ میلیون تومان هزینه دارد و تهیه لباس عروس، سرویس طلا، خرید بازار و اینه شمعدان و لوازم آرایشی را تشکیل می دهد. گام سوم: جشن عروسی از آرایشگاه تا سالن است که حداقل ۵ میلیون تومان از سفارش کارت عروسی تا قرارداد با سالن و تشریفات اعم از ماشین و آرایشگاه عروس، آتلیه و دعوت ۱۵۰ میهمان با منوی معمولی هزینه دارد. گام چهارم و مهمترین گام نیز تهیه مسکن بوده که در حال حاضر با متراژ حدود ۵۰ متر در مناطق متوسط شهری به صورت میانگین، حداقل نیاز به حدود ۸ میلیون تومان پول پیش دارد^۶.

یک دختر جوان نیز جهت ازدواج باید به صورت حداقلی هزینه هایی همچون خرید حلقه و لباس داماد و همچنین جهیزیه اعم از یخچال، گاز، وسایل آشپزخانه، مبلمان، وسایل اتاق خواب، فرش و ... را متقبل شود که آن نیز بیش از ۲۰ میلیون تومان هزینه خواهد داشت.

^۶ گزارش خبرگزاری مهر در تاریخ ۱۴ دی ماه ۱۳۹۳ تحت عنوان "هزینه ۲۰ میلیونی خواستگاری تا عروسی"

در نتیجه باید گفت که یک پسر و یک دختر جوان، برای آغاز زندگی مشترک هر کدام به حداقل بیش از ۲۰ میلیون تومان سرمایه اولیه نیاز دارند که تامین این مبلغ، در توان خانواده های متوسط و همچنین خود جوانان نیست. لذا از مهمترین مشکلات و موانع پیش روی جوانان برای ازدواج، مشکلات اقتصادی است که تهیه سرمایه اولیه برای ازدواج مهمترین بخش آن را تشکیل می دهد.

۴ وظیفه حاکمیت در فراهم کردن شرایط ازدواج

با توجه به اهمیت موضوع ازدواج، وضعیت آماری ازدواج و جوانان در سن ازدواج و همچنین مشکلات و موانع پیش روی جوانان برای ازدواج، لازم است تا حاکمیت جامعه اسلامی، این مهم را برای جوانان تسهیل و شرایط آن را فراهم کند. طبق بند اول اصل ۴۳ قانون اساسی، تامین شرایط تشکیل خانواده از جمله وظایف اقتصادی حاکمیت جمهوری اسلامی است. از بعد اقتصادی، جوانان زمانی شرایط تشکیل خانواده برایشان فراهم خواهد شد که سرمایه اولیه برای خرید مایحتاج و تهیه مسکن (برای دختران جهیزیه) و همچنین اشتغال مناسب برای اداره زندگی خود را داشته باشند. در نتیجه از وظایف حاکمیت فراهم کردن این دو مهم است.

بنابراین از مهمترین اقداماتی که می توان در این زمینه انجام داد، اعطای وام قرض الحسنه مکفی به جوانان در جهت تامین سرمایه اولیه ازدواج ایشان و حل مشکل جوانانی است که به دلیل نداشتن سرمایه اولیه کافی، ازدواجشان عقب افتاده است. در ماده ۱۴ قانون و ماده ۱۶ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانکها موظف شده اند جهت تحقق اهداف مقرر در بندهای ۲ و ۹ اصل ۴۳ قانون اساسی و همچنین رفع نیازهای اساسی اشخاص^۷، بخشی از منابع خود را در این موارد از طریق قرض الحسنه به متقاضیان اختصاص دهند. در نتیجه از جمله موارد تخصیص وام قرض الحسنه، امکانات لازم جهت تشکیل خانواده (ازدواج) است. همچنین در ماده ۲ دستورالعمل اعطای قرض الحسنه، از جمله موارد مجاز اعطای قرض الحسنه مواردی چون هزینه های ازدواج و تهیه جهیزیه ذکر شده است که لزوم قانونی اعطای وام ازدواج توسط بانک ها را مشخص می کند^۸.

با این وجود، جوانان در دریافت وام ازدواج مشکلات فراوانی دارند تا جایی که برخی از دریافت وام ازدواج منصرف می شوند. شرایط اعطای وام ازدواج باید به گونه ای باشد که جوانان را به این امر پسندیده ترغیب کند اما در حال حاضر اینگونه نیست. این مشکلات و موانع در دریافت وام ازدواج در بخش بعد مورد بررسی قرار گرفته است.

۵ مشکلات جوانان در دریافت وام قرض الحسنه ازدواج

برای دریافت وام ازدواج پس از ورود به سایت سامانه تسهیلات قرض الحسنه ازدواج و ثبت نام در آن، باید منتظر بود تا پیغامی از این سامانه ارسال شود و متقاضی با مدارک جهت دریافت وام سه میلیون تومان در شعبه بانک اعلام شده حضور پیدا کند. اما این ابتدای راه است؛ مرحله مهم بعدی، ضامن است. ضامن بانکی متقاضی باید ده ها نکته ای که بانک تعیین می کند را دارا باشد و اگر در این قسمت به مشکل بخورد، بایستی چندین هفته یا حتی چندین ماه به دنبال ضامن معتبر باشد تا بالاخره ضامنی که مورد تایید بانک است پیدا شود. در ادامه متقاضی باید منتظر بماند تا بانک مربوطه پول را به حساب وی واریز کند که این مدت بسته به روال بانک ممکن است از یکی دو هفته تا ماه ها به طول بیانجامد.

^۷ طبق بند یک اصل ۴۳ قانون اساسی، نیازهای اساسی عبارتند از مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه
^۸ مواردی چون اشتغال، تهیه مسکن، هزینه های بیماری و ... نیز از جمله موارد بیان شده در تخصیص منابع قرض الحسنه است

در یک جمع بندی می توان گفت که مبلغ اندک با توجه به هزینه های بالای ازدواج (که در بخش های قبل مورد بررسی قرار گرفت)، نیاز به ضامن معتبر که برای همه جوانان امکانپذیر نیست، صف طولانی وام ازدواج و دریافت آن پس از مدتی طولانی و همچنین عدم قطعیت در دریافت وام ازدواج از جمله مهمترین مشکلات جوانان در دریافت وام ازدواج است. این در حالی است که بانک ها به راحتی وام های کلان را به افراد ذینفوذ و شرکت های زیرمجموعه خود می دهند و با وجود معوقات بانکی بالا، پیگیری خاصی در این زمینه ندارند اما در مورد وام ازدواج، جوان باید از موانع متعدد ذکر شده عبور کند تا به وام اندک سه میلیون تومانی، آن هم به زحمت دست یابد.

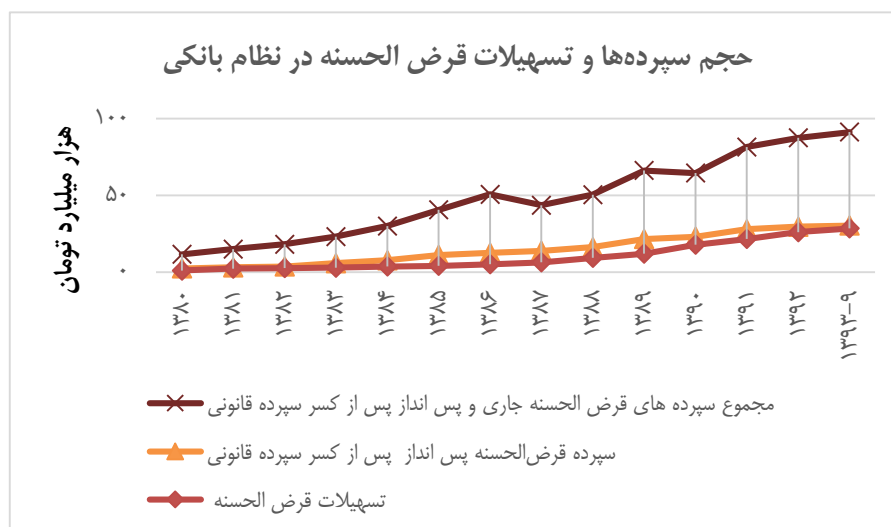
با این وجود، با توجه به اهمیت موضوع ازدواج و اینکه بانک ها نیز منابع لازم جهت بهبود وضعیت تسهیلات ازدواج به صورت قرض الحسنه را دارند، بایستی این روند اصلاح شود. بررسی آماری وضعیت منابع قرض الحسنه در بانک ها نشان می دهد که میزان و نحوه تخصیص این منابع، مشکلاتی از حیث قانونی و نظارتی دارد که حل آن می تواند سبب افزایش منابع قابل تخصیص قرض الحسنه و تغییر در اولویت بندی تخصیص این منابع شود؛ همچنین با تغییر در وضعیت ضمانت های لازم جهت دریافت وام و همچنین تسریع در پرداخت آن، وضعیت دریافت وام ازدواج برای جوانان بهبود یابد. این موارد در بخش های بعدی مورد بررسی قرار گرفته و در آخر پیشنهادهای در این زمینه ها ارائه شده است.

۶ وضعیت سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه در بانک ها

جهت اعطای تسهیلات قرض الحسنه، بانک ها به تجهیز این منابع از طریق سپرده هایی که مردم با نرخ صفر در بانک سپرده گذاری می کنند می پردازند. در واقع میزان تجهیز منابع قرض الحسنه در بانک مشخص می کند که بانک ها تا چه میزان می توانند وام قرض الحسنه بدهند.

سپرده های قرض الحسنه به دو دسته سپرده قرض الحسنه پس انداز و سپرده قرض الحسنه جاری تقسیم می شود. سپرده قرض الحسنه پس انداز با نیت خیرخواهانه مردم و جهت اعطای وام های قرض الحسنه در بانک ها با نرخ صفر و بدون دریافت هیچگونه سودی سپرده گذاری می شود؛ سپرده قرض الحسنه جاری نیز جهت انجام امور جاری با نرخ صفر و بدون دریافت هیچگونه سودی در بانک سپرده گذاری شده که معمولاً دسته چک نیز به آن تعلق می گیرد.

در نمودار زیر حجم سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه از سال ۱۳۸۰ تا پایان آذر سال ۱۳۹۳ نشان داده شده است:

همانطور که در نمودار فوق نشان داده شده است، در پایان آذر ۱۳۹۳ مانده سپرده‌های قرض‌الحسنه اعم از جاری و پس‌انداز در نظام بانکی پس از کسر سپرده قانونی بالغ بر ۹۱ هزار میلیارد است که از این مقدار صرفاً ۲۸ هزار میلیارد به پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه اختصاص داده شده است.

دلیل این فاصله این است که در ماده ۴ آیین‌نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا آمده است که همه‌ی سپرده‌های قرض‌الحسنه به عنوان منابع بانک محسوب می‌شود و لذا بانک‌ها مجازند در ابعاد مختلف از این منابع استفاده کنند. از همین رو در ماده ۱۴ قانون عملیات بانکی بدون ربا صرفاً ذکر شده است که بانک‌ها موظف‌اند بخشی از منابع خود را به صورت قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار دهند و در واقع در هیچ کجای قانون تصریح نشده است که بانک‌ها موظف هستند همه سپرده‌های قرض‌الحسنه (اعم از جاری و پس‌انداز) را به پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه اختصاص دهند. در نتیجه می‌توان گفت به دلیل غفلتی که در این زمینه انجام گرفته است، بانک‌ها می‌توانند به صورت کاملاً قانونی منابع قرض‌الحسنه را با هزینه نزدیک به صفر تجهیز کرده و در راستای فعالیت‌های سودآور مختلف با نرخ‌های بالای ۲۵ درصد در شرایط فعلی وام بدهند.

به همین خاطر، هئیت وزیران در ۲۶ اسفند سال ۱۳۸۶ مصوبه‌ای در خصوص «نحوه ساماندهی منابع قرض‌الحسنه مؤسسات اعتباری و ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در بین مردم» داشت که طی آن کلیه مؤسسات اعتباری مکلف شدند سازوکار جذب سپرده پس‌انداز قرض‌الحسنه و تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه را از سایر سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی مجزا نمایند و حداقل ۹۵ درصد منابع سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه را پس از کسر سپرده قانونی به پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه اختصاص دهند. ضمناً پرداخت هرگونه تسهیلات خارج از عقد قرض‌الحسنه از محل سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه ممنوع بوده و تخلف محسوب می‌شود.

همچنین بانک مرکزی در بسته‌های سیاستی نظارتی خود در سال‌های ۱۳۸۷ (ماده ۹)، ۱۳۸۸ (ماده ۱۷) و ۱۳۹۰ (ماده ۱۲) به این موضوع اشاره کرده بود: «استفاده از سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها صرفاً برای تسهیلات قرض‌الحسنه بوده و مصرف آن برای تسهیلات سرمایه‌گذاری ممنوع می‌باشد.»^۹

مجلس شورای اسلامی هم در ماده ۸۶ قانون برنامه پنجم توسعه کشور (مصوب ۱۳۸۹) بانک مرکزی را موظف کرد تا پایان سال اول برنامه نسبت به تفکیک حساب‌ها و ایجاد ساز و کارهای مجزای اداری به نحوی اقدام نماید که منابع تجهیز شده از حساب‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه پس از کسر ذخیره قانونی و احتیاطی، صرفاً برای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه صرف شود.

این موارد سبب شد تا خلا قانونی در مورد تخصیص سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز به وام قرض‌الحسنه پوشش داده شود اما کماکان در مورد سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری صحبتی به میان نیامده است.

در واقع هیچ مقدار از سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری به تسهیلات قرض‌الحسنه اختصاص داده نشده است. این درحالی است که حجم سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری بسیار بیشتر از سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز است و در پایان شهریور ۱۳۹۳ مانده‌ای حدود ۷۰ هزار میلیارد داشته اما متأسفانه همچنان مغفول مانده است. حتی در اصلاحاتی هم که از سال ۱۳۸۶ در دولت و مجلس شورای اسلامی آغاز شد صرفاً به سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز توجه شد و از سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری بازهم غفلت شد. این درحالی است که این حجم عظیم منابع در

^۹ بررسی قرض‌الحسنه در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سید محسن علوی منش، ۱۳۹۱

حال حاضر کاملاً در اختیار بانک‌هاست و بانک‌ها پس از کسر سپرده قانونی و نقدینگی آن را در زمینه‌های سودآور سرمایه‌گذاری کرده و سود حاصله را تملک می‌نمایند.^{۱۰}

در واقع منابع سپرده‌های جاری نه در پرداخت قرض‌الحسنه مورد استفاده قرار می‌گیرد و نه سپرده‌گذاران از سود حاصل از آن منتفع می‌شوند (مگر بخش اندکی از آن به عنوان جوایز قرعه‌کشی). بانک‌ها این سپرده‌ها را با نرخ صفر جذب کرده و با نرخ‌های بالای ۲۵ درصد وام می‌دهند.

این در حالیست که طبق تبصره ماده ۲۷ دستورالعمل تاسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آنها، بانک‌های قرض‌الحسنه موظفند ۸۰ درصد از سپرده‌های جاری خود را به وام قرض‌الحسنه اختصاص دهند و تنها می‌توانند از ۲۰ درصد از آن جهت کسب سود استفاده کنند اما قانون در مورد سپرده‌های جاری بانک‌های معمولی صحبتی نکرده است و با توجه به اینکه عقد این سپرده‌ها عقد قرض است، بانک‌ها از آن در جهت منافع خود استفاده می‌کنند.

با این وجود، در مورد استفاده از سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری شبهه‌های مطرح است. برای مثال مطرح می‌شود که سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری به دلیل عدم بایرداری قابل وام دادن نیستند. این شبهه در حالتی صحیح است که بانک‌ها از این منابع در جهات دیگر هم استفاده نکنند در صورتی که اینطور نیست. در شرایط فعلی حجم قابل توجهی از این سپرده‌ها در راستای اعطای تسهیلات (غیر از قرض‌الحسنه) و سرمایه‌گذاری‌های بانک مورد استفاده قرار گرفته و منافع آن عائد بانک و سهام‌داران می‌شود و حتی بانک‌ها به دلیل اینکه با کمبود منابع روبرو می‌شوند، به اضافه برداشت هم رو می‌آورند.

شبهه دیگری که مطرح می‌شود این است که قصد صاحبان سپرده جاری، پرداخت قرض‌الحسنه نیست و لذا تخصیص این منابع به صورت قرض‌الحسنه اشکال شرعی دارد؛ در این مورد باید گفت که قطعاً هدف اصلی سپرده‌گذاران در حساب جاری، بهره‌مندی از خدمات حساب جاری مانند قدرت نقدشوندگی بالا، استفاده از دسته چک و... است و اگرچه قصد این سپرده‌گذاران مشارکت در پرداخت قرض‌الحسنه نبوده اما قصد آنها مشارکت در پرداخت تسهیلات مبادله‌ای، مشارکتی و یا سرمایه‌گذاری بانک و یا اعطای قرض‌الحسنه به خود بانک برای هزینه‌کرد در امور جاری بانک هم نبوده است. لذا اگر سپرده‌گذاران قدرت انتخاب داشته باشند به نظر می‌رسد عمده‌ی آنها مشارکت در پرداخت قرض‌الحسنه به نیازمندان را به پرداخت قرض‌الحسنه به بانک ترجیح خواهند داد.

دیگر شبهه مطرح در این زمینه این است که با اجرای این طرح، هزینه تجهیز منابع در بانک افزایش می‌یابد؛ در واقع برخی از منتقدین عنوان می‌کنند که بانک‌ها با مشاع کردن سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت دار و سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری که هزینه تجهیزشان صفر است، هزینه تجهیز منابع را کاهش می‌دهند و در صورتی که سپرده‌های جاری حذف شود هزینه تجهیز منابع در بانک افزایش می‌یابد. در پاسخ باید گفت که هدف بانک‌ها از مشاع کردن این منابع کاهش هزینه تجهیز منابع نیست؛ شاهد این مدعا این است که وقتی مسئولین بانکی در مصاحبه‌ها اقدام به محاسبه هزینه تجهیز می‌کنند با در نظر گرفتن ذخیره قانونی ۱۳٫۵ درصدی و ۲٫۵ درصد ذخیره جهت ریسک نقدینگی و همچنین نرخ سود ۲۲ درصدی سپرده‌ها، به عدد ۲۶٫۲ به عنوان هزینه تجهیز منابع می‌رسند و با فرض حق الوکاله ۲٫۵ درصدی، عنوان می‌کنند که پرداخت تسهیلات با نرخ سود کمتر از ۲۹ درصد برای بانک منطقی نیست. در این محاسبه نه تنها سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری در نظر

^{۱۰} نقد و بررسی قانون بانک‌داری بدون ربا، سیدعباس موسویان، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۵۳، ۱۳۸۴

گرفته نشده است بلکه سپرده های سرمایه‌گذاری کوتاه مدت که سود کمتری هم دریافت می‌کنند لحاظ نشده است. لذا علی‌رغم تصور این دسته از منتقدین، بانک‌ها از این منابع برای کاهش هزینه تجهیز منابع استفاده نمی‌کنند همچنانکه افزایش و کاهش این منابع هم تغییری در سود تسهیلات بانکی نداشته است.

لذا یکی از منابعی که بانک‌ها می‌توانند با استفاده از بخشی از آن، وام قرض الحسنه بدهند و تاکنون مغفول مانده است، سپرده های قرض الحسنه جاری است. همانطور که بررسی شد، تخصیص بخشی از منابع قرض الحسنه جاری بانک‌ها به وام قرض الحسنه امکان پذیر بوده و مشکلی برای بانک‌ها ایجاد نمی‌کند چرا که تنها دلیل عدم استفاده بانک‌ها از این منابع، کسب سودهای کلان است و می‌توان با کاهش اندکی از سودآوری بانک‌ها و تخصیص بخشی از این منابع به وام قرض الحسنه، مشکلات مردم را نیز حل کرد. این مهم وظیفه بانک مرکزی است تا همانطور که به بانک‌ها مجوز فعالیت و خلق پول در اقتصاد داده است، در جهت اعطای وام قرض الحسنه و افزایش منابع آن، از توان آنها استفاده کند؛ به شکلی که سپرده های جاری در قالب عقد وکالت در بانک سپرده گذاری شده تا در راستای سیاستگذاری بانک مرکزی مصرف گردد و بانک مرکزی نیز بخشی از آن را به اعطای وام قرض الحسنه ازدواج تخصیص دهد. در نتیجه استفاده از بخشی از سپرده های قرض الحسنه جاری جهت اعطای تسهیلات قرض الحسنه باید به صورت قانون تدوین شده و به بانک‌ها ابلاغ شود تا بتوان از این منابع فراوان نظام بانکی در بهبود وضعیت وام ازدواج و سایر وام‌های قرض الحسنه استفاده کرد.

۷ وضعیت اولویت بندی در اعطای تسهیلات قرض الحسنه

علاوه بر افزایش منابع قرض الحسنه جهت افزایش تسهیلات قرض الحسنه که در بخش قبل مورد بررسی قرار گرفت، لازم است تا در جهت بهبود عملکرد تخصیص تسهیلات قرض الحسنه، این مهم مورد بررسی قرار گرفته و مشکلات آن مشخص و پیشنهادهای جهت بهبود آن ارائه گردد. در واقع اگر منابع افزایش یابد اما اولویت بندی در تخصیص آن تغییری نکند و نظارت مورد نظر بر آن انجام نشود، نمی‌توان انتظاری در بهبود وضعیت تخصیص این منابع داشت.

آمار زیر نشان دهنده میزان اعطای وام ازدواج در طی پنج سال اخیر است.^{۱۱}

سال	تعداد پرداختی (نفر)	مبلغ کل پرداختی (میلیارد ریال)	میانگین پرداختی به هر نفر (میلیون ریال)
۱۳۸۸	۹۵۰۰۳۹	۱۹۱۳۲	۲۰
۱۳۸۹	۱۱۴۶۰۴۹	۲۳۰۷۳	۲۰
۱۳۹۰	۱۲۹۱۵۹۰	۳۴۰۷۷	۲۶
۱۳۹۱	۹۶۴۱۴۹	۳۰۱۵۳	۳۱
۱۳۹۲	۹۰۲۶۹۱	۲۷۷۸۳	۳۰
دی ماه ۱۳۹۳	۱۰۹۱۳۸۷	۳۲۷۴۱	۳۰

طبق این آمار به طور میانگین، سالانه حدود ۱ میلیون نفر معادل میانگین ۳ هزار میلیارد تومان از کل نظام بانکی وام ازدواج دریافت کرده اند. در

^{۱۱} گزارش شماره ۴۹ بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۴ کل کشور، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، موسی شهیازی، ۱۳۹۳

نتیجه منابع قرض الحسنه تخصیص یافته به وام ازدواج، برابر ۶ هزار میلیارد تومان است^{۱۲} که طبق آمار ارائه شده در بخش قبل مبنی بر حدود ۲۸ هزار میلیارد تومانی که به وام قرض الحسنه تخصیص داده شده است، می توان گفت که حدود ۲۰ درصد منابع قرض الحسنه به وام ازدواج و این مسئله راهبردی تخصیص داده شده است. در مقابل بانک ها عمده منابع قرض الحسنه خود که به حدود ۴۰ درصد به صورت میانگین می رسد، به ردیف سایر اختصاص داده اند.

در جدول زیر عملکرد تعدادی از بانکها در تخصیص منابع قرض الحسنه مشاهده می شود^{۱۳} که عدم توجه به اولویت بندی در آن باعث عدم کارایی تخصیص منابع به نیازهایی از جمله ازدواج شده است. البته متأسفانه به دلیل نبود شفافیت اطلاعات، این اطلاعات مربوط به ۵ بانک کشور است و اطلاعات همه بانکها در این مورد تاکنون منتشر نشده است:

۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳/۶	
۴۰	۲۴	۵۳	۵۶	ازدواج و تهیه جهیزیه
۳	۶	۱۰	۴	سایر نیازهای ضروری همچون درمان و تحصیل
۰	۰	۱	۲	ودیه مسکن
۱	۰	۰	۰	تعمیر واحدها و احداث حمام بهداشتی روستایی
۰	۰	۱	۱	آزادسازی زندانیان معسر در محکومیت های مالی
۱۲	۱۲	۱۸	۱۳	اشتغال
۴۳	۵۴	۱۸	۲۴	سایر

این جدول به وضوح مشخص می کند که معرفی موارد متعدد جهت پرداخت تسهیلات قرض الحسنه بدون تعیین اولویتها موجب برخورد سلیقه ای با منابع قرض الحسنه شده است. همچنین یکی از مهم ترین اقلام جدول فوق ردیف "سایر" است که در برخی از سالها بیش از ۵۰٪ کل تسهیلات را شامل شده است و به نظر می رسد این ردیف مربوط به وام های قرض الحسنه ای است که بانک ها به کارکنان خود در شرایطی نابرابر می دهند. لذا از آنجایی که عمده موارد مجاز قانونی در سرفصل های دیگر آمده است، به نظرمی رسد سرفصل سایر در موارد غیرمجازی تخصیص پیدا کرده است و لذا بانک مرکزی وظیفه دارد بر این مهم نظارت کرده و جلوی آن را بگیرد تا منابع قرض الحسنه در راستای قانون و موارد مجاز تخصیص یابد.

گزارش مرکز پژوهش های مجلس نشان می دهد^{۱۴} که شرایط وام قرض الحسنه کارکنان بانکها در مقایسه با سایر وام های قرض الحسنه از حیث سقف وام، مدت بازپرداخت، کارمزد و وثایق بسیار متفاوت است. سقف وام قرض الحسنه کارکنان بانکها در اکثر بانکها از جمله بانک کشاورزی «معادل ۳۰ ماه حقوق، فوق العاده شغل، فوق العاده سختی کار و کمک هزینه عائله مندی و اولاد مستخدم» است که حداقل ۶ برابر سقف سایر وام های قرض الحسنه است. همچنین مدت بازپرداخت تسهیلات قرض الحسنه عادی حداکثر ۳۶ ماه است در حالی که این مدت

^{۱۲} با توجه به اینکه سالانه یک سوم وام ازدواج بازپرداخت می شود، برای سالانه ۳ هزار میلیارد تومان وام ازدواج، سال اول ۳ هزار میلیارد تومان، سال دوم ۲ هزار میلیارد تومان و سال سوم هزار میلیارد تومان منابع نیاز بوده و از سال چهارم، بازپرداخت وام ها به وام های جدید تبدیل می شود و در نتیجه ۶ هزار میلیارد تومان منابع درگیر می شود.

^{۱۳} گزارش رسمی بانک مرکزی به مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۹۳/۹/۳

^{۱۴} بررسی قرض الحسنه در ایران، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، سید محسن علوی منش، ۱۳۹۱

برای بازپرداخت وام‌های رفع نیازهای ضروری کارکنان بانک‌ها ۱۸۰ تا ۲۰۰ ماه است. کارمزد تسهیلات قرض‌الحسنه عادی نیز در اکثر بانک‌ها برابر ۴ درصد است در حالی که این نرخ برای وام‌های رفع نیازهای ضروری کارکنان بانک‌ها برابر یک درصد است. در موردی دیگر طبق دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنه اعطایی بانکها، بانک‌ها موظف به اخذ وثایق لازم برای تسهیلات قرض‌الحسنه شده اند. درمقابل کارکنان بانک برای دریافت تسهیلات قرض‌الحسنه نیازی به وثیقه ندارند و صرفاً وکالت کسر از حقوق لازم است.

در مورد میزان تخصیص وام قرض‌الحسنه توسط بانک به کارمندان خود، بر اساس اطلاعات ارسال شده به مرکز پژوهش‌های مجلس توسط برخی بانک‌ها مانند بانک کشاورزی، حدود نیمی از تسهیلات قرض‌الحسنه این بانک به کارکنان آن اختصاص یافته است.^{۱۵} همچنین نسبت تسهیلات قرض‌الحسنه اعطایی به کارکنان به وام قرض‌الحسنه ازدواج، در صندوق مهر امام رضا (ع) از ۷٫۵ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۶۹ درصد در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است. همچنین سرانه وام به کارکنان در همین مدت از ۴ میلیون تومان به ۱۸ میلیون تومان افزایش پیدا کرده است.^{۱۶} با این وجود هیچ یک از تسهیلات قرض‌الحسنه بانک که به مردم داده می‌شود تغییری نداشته است.

البته در ماده ۲۹ آیین‌نامه استخدامی نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران آمده است که بانک می‌تواند به طرق مقتضی به کارکنان ثابت خود تسهیلات قرض‌الحسنه رفع احتیاجات ضروری و مسکن اعطا نماید؛ با این حال این وام نباید از حیث میزان و نحوه بازپرداخت با سایر وام‌ها تفاوت داشته باشد و بایستی ضوابطی دقیق بر آن حاکم باشد چرا که در غیر اینصورت، هر بانک بیشترین مبالغ قرض‌الحسنه را با کمترین نرخ کارمزد و بیشترین دوره بازپرداخت به کارکنان خود داده کما اینکه چنین اتفاقی نیز طبق آمار بررسی شده افتاده است.

اخیراً بانک مرکزی سعی در توقف این روند داشته است. بانک مرکزی در نامه مورخ ۱۳۹۲/۱۰/۲۲ به شبکه بانکی مقرر کرده است "بانک‌ها تا پایان سال ۱۳۹۳ نسبت به کاهش تسهیلات قرض‌الحسنه پرداختی به کارکنان خود از محل سپرده‌های قرض‌الحسنه اقدام نمایند" همچنین این بانک در نامه‌ای دیگر در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۱۹ ضمن تأکید بر مواضع قبلی اعلام کرده است: "خواهشمند است دستور فرمایید منابع مورد نیاز برای پرداخت به کارکنان از سایر منابع آن بانک تأمین و اولویت پرداخت تسهیلات از محل منابع قرض‌الحسنه برای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه ازدواج و تکالیف مندرج در قوانین بودجه سنواتی صورت پذیرد". متأسفانه به دلیل فقر اطلاعاتی امکان سنجش میزان اثربخشی این نامه‌ها وجود ندارد؛ همچنین که به صورت کمی نیز بانک مرکزی مشخص نکرده است که مقدار این وام‌ها تا چه میزان باید کاهش یابد و لذا این دست بانک‌ها برای برخورد سلیقه‌ای با دستور بانک مرکزی را باز می‌گذارد. در واقع از آنجایی که به دلیل منافع موجود در دریافت تسهیلات ارزان‌قیمت، تقاضای تسهیلات قرض‌الحسنه بی‌نهایت است ممکن است تخصیص این منابع به صورت رانتی و توصیه‌ای و بر اساس روابط انجام شود. لذا ایجاد سازوکاری برای مدیریت و نظارت بر پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به گونه‌ای که میزان دسترسی به این تسهیلات برای مردم بر اساس قوانین باشد، از طریق یک سامانه متمرکز لازم و ضروری است.

به صورت جمع بندی باید گفت که در مورد تخصیص تسهیلات قرض‌الحسنه، بایستی اولویت بندی این منابع به صورت قانونی و درصد تخصیص تسهیلات به هر حوزه نیز مشخص شود؛ بانک مرکزی نیز بر تخصیص منابع طبق اولویت بندی انجام شده در قانون و ارائه اطلاعات شفاف نظارت کرده و بانک‌ها موظف باشند تا فقط در چارچوب مقررات به اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه بپردازند. همچنین که به دلیل اهمیت موضوع ازدواج نسبت به سایر مسائل، این مهم بایستی در اولویت نخست اعطای تسهیلات قرار گرفته و مواردی چون اعطای تسهیلات به کارمندان در اولویت‌های بعدی قرار گیرد.

^{۱۵} بررسی قرض‌الحسنه در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سید محسن علوی منش، ۱۳۹۱

^{۱۶} بررسی عملکرد صندوق قرض‌الحسنه مهر امام رضا(ع) در پرداخت وام ازدواج، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، صمد عزیزنژاد، ۱۳۹۳

۸ برآورد تعداد وام ازدواج مورد نیاز در پنج سال آتی

طبق آمار ارائه شده در بخش قبل به طور میانگین، سالانه حدود ۱ میلیون نفر معادل میانگین ۳ هزار میلیارد تومان از کل نظام بانکی وام ازدواج دریافت کرده اند که برابر نیم میلیون ازدواج است. لذا میانگین دریافت وام ازدواج در حالت حداقلی سالانه ۱ میلیون نفر است.

در حالت حداکثری با محاسبه ای دیگر می توان گفت که بهبود شرایط اقتصادی سبب افزایش ازدواج خواهد شد. با توجه به آمار مورد بررسی در ابتدای گزارش در مورد جوانان در سن ازدواج، اگر از ۷ میلیون دختر و پسر در سن ازدواج در پنج سال آتی، ۵ میلیون ازدواج کرده و از این مقدار ۸۰ درصد متقاضی دریافت وام ازدواج باشند، در نتیجه ۴ میلیون زوج طی پنج سال آتی متقاضی وام ازدواج هستند که نیازمند ۸ میلیون وام در ۵ سال آتی خواهند بود. این آمار نشان می دهد که در حالت حداکثری، سالانه حدود ۱ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر وام ازدواج دریافت خواهند کرد.

در نتیجه تعداد وام ازدواج دریافتی در حالت حداقلی ۱ میلیون سالانه و در حالت حداکثری (به صورت برآوردی) برابر ۱ میلیون و ۶۰۰ هزار عدد خواهد بود که می توان این مقادیر را مبنای برنامه ریزی برای مقدار منابع مورد نیاز جهت وام ازدواج دانست.

۹ جمع بندی و پیشنهادها

ازدواج و تشکیل خانواده از اهمیت بسزایی در سلامت و تقویت جامعه و جلوگیری از مشکلات اخلاقی برخوردار است چرا که جامعه ای که در آن خانواده محور باشد، به سمت کار و فعالیت و پیشرفت سالم حرکت می کند اما در جامعه ای که تجرد فزونی یابد، مسائل و معضلات بسیاری رخ خواهد داد؛ لذا ضروری است شرایط لازم جهت ازدواج فراهم شود تا بنیان خانواده تقویت شود، معضلات اجتماعی حاصل از تجرد در جامعه کاهش یابد و زمینه های افزایش جمعیت نیز از این طریق فراهم گردد.

طبق آمار طی پنج سال آتی، ۱۴ میلیون دختر و پسر جوان که در سن ازدواج (بالای ۱۸ سال) قرار دارند خواهیم داشت که بایستی با برنامه ریزی مدون، برای آنها تسهیلات مختلف جهت تشکیل خانواده فراهم شود؛ در غیر اینصورت، مشکلات فرهنگی ناشی از تجرد گریبانگیر جامعه خواهد شد.

مسائل متعددی باعث شده است تا سن ازدواج در کشور بالا برود و سبب گردد تا هم اکنون طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، حدود ۵ میلیون دختر و پسر بالای ۲۸ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند وجود داشته باشد. مشکلات اجتماعی، فرهنگی، قومیتی، اقتصادی و ... از جمله مشکلاتی هستند که ازدواج جوانان را به تاخیر انداخته است؛ در این میان وقتی پای صحبت جوانان می نشینیم، مهمترین دلیل بر تاخیر در ازدواج مشکلات اقتصادی بیان می شود که سبب به تعویق افتادن ازدواج آنان شده است.

یک پسر و یک دختر جوان برای آغاز زندگی مشترک هر کدام به حداقل بیش از ۲۰ میلیون تومان سرمایه اولیه جهت برگزاری مراسم، خرید مایحتاج و لوازم زندگی، جهیزیه و مسکن نیاز دارند که تامین این مبلغ، در حد توان خانواده های متوسط و همچنین خود جوانان نیست. بنابراین از مهمترین مشکلات و موانع پیش روی جوانان برای ازدواج، مشکلات اقتصادی است که تهیه سرمایه اولیه برای ازدواج مهمترین بخش آن را تشکیل می دهد.

طبق بند اول اصل ۴۳ قانون اساسی، تامین شرایط تشکیل خانواده از جمله وظایف اقتصادی حاکمیت جمهوری اسلامی است. از بعد اقتصادی، جوانان زمانی شرایط تشکیل خانواده برایشان فراهم خواهد شد که سرمایه اولیه برای خرید مایحتاج و تهیه مسکن (و برای دختران جهیزیه) را داشته باشند. با این وجود در حال حاضر جوانان در سن ازدواج در دریافت وام ازدواج سه میلیون تومانی اندک جهت تامین سرمایه اولیه ازدواج

خود مشکلات فراوانی دارند تا جایی که برخی از دریافت وام ازدواج پشیمان می شوند. در واقع شرایط اعطای وام ازدواج باید به گونه ای باشد که جوانان را به این امر پسندیده ترغیب کند اما جای تاسف دارد که در حال حاضر اینگونه نیست.

مبلغ اندک وام با توجه به هزینه های بالای ازدواج، نیاز به ضامن معتبر که برای همه جوانان امکانپذیر نیست، صف طولانی وام ازدواج و دریافت آن پس از مدتی طولانی و همچنین عدم قطعیت در دریافت وام ازدواج از جمله مهمترین مشکلات جوانان در دریافت وام ازدواج است. با این وجود، با توجه به اهمیت موضوع ازدواج و اینکه بانک ها نیز منابع لازم جهت بهبود وضعیت تسهیلات ازدواج به صورت قرض الحسنه را دارند، بایستی این روند اصلاح شود.

بررسی وضعیت منابع قرض الحسنه در بانک ها نشان می دهد که میزان و نحوه تخصیص این منابع، مشکلاتی از حیث قانونی و نظارتی دارد که حل آن می تواند سبب افزایش منابع قابل تخصیص قرض الحسنه و تغییر در اولویت بندی تخصیص این منابع شود. در حال حاضر بانک ها حدود ۱۰۰ هزار میلیارد تومان منابع قرض الحسنه با نرخ صفر از مردم در قالب ۷۰ هزار میلیارد تومان سپرده قرض الحسنه جاری و ۳۰ هزار میلیارد تومان سپرده قرض الحسنه پس انداز دریافت کرده اند. بانک ها می توانند بخشی از ۷۰ هزار میلیارد تومان منابع سپرده های قرض الحسنه جاری خود را که با نرخ صفر از مردم جذب کرده اما همه آن را با نرخ های بالای ۲۵ درصد وام می دهند، به تسهیلات قرض الحسنه تخصیص دهند؛ همچنین اولویت بندی اعطای تسهیلات قرض الحسنه در نظام بانکی وضعیت مناسبی ندارد و بانک ها از ۳۰ هزار میلیارد تومان منابع قرض الحسنه ای که به وام قرض الحسنه تخصیص می دهند، بیشتر تسهیلات قرض الحسنه شان را به سایر مصارف اصلی قرض الحسنه از جمله کارمندان خود تخصیص داده که ضروری است این روند نیز با تهیه قانون و نظارت بانک مرکزی بر اجرای آن اصلاح شود. با این اوصاف، جهت رفع بخشی از موانع اقتصادی جوانان برای ازدواج، تسهیل در اعطای وام ازدواج و افزایش مبلغ آن، راهکارهای زیر پیشنهاد می شود:

- استفاده از بخشی از سپرده های قرض الحسنه جاری جهت افزایش منابع قرض الحسنه به ویژه اعطای وام ازدواج
- اولویت بندی تخصیص تسهیلات قرض الحسنه و تعیین ازدواج به عنوان اولویت اول
- مشخص کردن ضوابط حاکم بر تخصیص سایر اولویت های تسهیلات قرض الحسنه مانند وام قرض الحسنه کارکنان
- راه اندازی سیستم اطلاعاتی شفاف مربوط به سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه و ارائه گزارش از آن به صورت ماهانه
- افزایش مبلغ وام ازدواج به ۱۰ میلیون تومان و تعیین بازپرداخت ۴ ساله برای آن
- افزایش مبلغ وام ازدواج به صورت سالانه با توجه به نرخ تورم
- نظارت دقیق بانک مرکزی بر وضعیت سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه با توجه به قوانین و برخورد با متخلفین
- تسریع در اعطای وام ازدواج حداکثر تا یک ماه بعد از عقد رسمی زوجین
- کاهش وثایق وام ازدواج با استفاده از راه های جایگزین مانند استفاده از حساب یارانه یا سند ملکی به عنوان ضمانت

طبق محاسبات صورت گرفته از جوانان در سن ازدواج، حداقل ۱ میلیون و حداکثر ۱٫۶ میلیون نفر در پنج سال آتی به صورت سالانه متقاضی وام ازدواج خواهند بود. در نتیجه با افزایش مبلغ وام به ۱۰ میلیون تومان، سالانه میانگین ۱۰ تا ۱۶ هزار میلیارد تومان منابع جهت تخصیص وام ازدواج به جوانان نیاز است که با استفاده از منابع موجود نظام بانکی امکان پذیر خواهد بود. مبلغ مورد نیاز طی مدت چهار سال با در نظر گرفتن بازپرداخت تسهیلات برابر ۲۵ هزار تا ۴۰ هزار میلیارد تومان است. با اجرای این پیشنهادات، وام ازدواج افزایش یافته و شرایط دریافت آن آسان می شود و در نتیجه جوانان به ازدواج ترغیب شده و بخشی از مشکلات و موانع آنان برای ازدواج حل می گردد.